

ԱՊԱԿԵ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐԻ ՏԱՐԱԾՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ
ԱՔԵՄԵՆՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱՇՐՋԱՆՈՒՄ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ

Ռուբեն Հ. Դավթյան

Սաքսոնիա-Անհալտի հուշարձանապահականության ու հնագիտության վարչություն, Հալլե
(Զաալե), Գերմանիա

Անվտիմում

Նախաբան. Լոռի Բերդի դամբարանադաշտում հայտնաբերվել են անթափանց կապույտ ապակուց հինգ անոթներ, որոնք թվագրվում են Աքեմենյան ժամանակաշրջանով: Մեթոդներ և նյութեր. Չափարձակ վիզուալ ունեցող անոթները հայտնի են գեղարվեստական մետաղի ու խեցեղենի օրինակներից, հատկապես Փոքր Ասիայից, Իրանից և Կովկասից: Սրվակը ու թոչնակերպ անոթներն իրենց ուղիղ զուգահեռներն են գտնում Հյուսիսարևմտյան Իրանից ու Արևմտյան Ղազախստանից: Վերլուծություն. Լոռի Բերդի ապակե անոթների հետաքննությունը բացահայտում է Աքեմենյան Պարսկաստանի ծայրամասային տարածքներում, ինչպես նաև դրանից դուրս այդ առարկաների փոխանակման օրինաչափությունները: Արդյունքներ. Հոդվածի հեղինակը պնդում է, որ քննարկված ապակե առարկաները արտադրվել են Իրանի հյուսիս-արևմուտքում գտնվող մի արհեստանոցում, որի արտադրանքը Կովկասով տեղափոխվել է Ուրալյան լեռների հարավային հատվածներ:

Բանալի բառեր՝ Լոռի Բերդ, դամբարաններ, վաղհայկական ժամանակաշրջան, ապակե անոթներ, միջտարածաշրջանային հարաբերություններ, Կովկաս, Իրան, Ղազախստան: **Ինչպես հղել՝** Դավթյան, Ռ. *Ապակե առարկաների տարածման ուղիները Աքեմենյան ժամանակաշրջանում և Հայաստանը* // ՀՀ ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», Գյումրի: 2026. Հ. 2 (29): 5-14 էջեր: DOI: 10.52971/18294316-2026.29.2-5

DISTRIBUTION ROUTES OF GLASS OBJECTS IN THE ACHAEMENID EMPIRE AND ARMENIA

Ruben H. Davtyan

State Office for Heritage Protection and Archaeology of Saxony-Anhalt, Halle (Saale), Germany

Abstract

Introduction. Five vessels of opaque blue glass from the Achaemenid period were found in the necropolis of Lori Berd. **Methods and materials.** Funnel-shaped vessels are known from examples of toreutics and pottery, particularly from Asia Minor, Iran and the Caucasus. The flasks and bird-shaped vessels have direct parallels in north-eastern Iran and western Kazakhstan. **Analysis.** Lori Berd's study of the glass vessels reveals the patterns of exchange of these objects in the peripheral areas of Achaemenid Persia, and beyond its borders. **Results.** The author of the article argues that the glass objects under discussion were produced in a workshop in north-western Iran, the products of which were transported through the Caucasus to the southern parts of the Urals.

Key words: *Lori Berd, tombs, Early Armenian period, Glass vessels, Interregional relations, Caucasus, Iran, Kazakhstan.*

Citation: Davtyan, R. *Distribution Routes of Glass Objects in The Achaemenid Empire and Armenia*// "Scientific works" of SCAS NAS RA. Gyumri, 2026. Vol.2(29). 5-14 pp.

DOI: 10.52971/18294316-2026.29.2-5

Ն Ա Խ Ա Ր Ա Ն. Հայաստանի Հանրապետության հյուսիսարևմտյան հատվածի արդի հնագիտական ուսումնասիրությունն անհնար է պատկերացնել առանց Շիրակի երկրագիտական թանգարանի գիտաշխատող, գլխավոր ֆոնդապահ, ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի ավագ գիտաշխատող, երջանկահիշատակ Լարիսա Եզանյանի բազմաթիվ արժեքավոր աշխատությունների: Հնագիտության նվիրյալի նրա գործունեությունը հիմնականում կենտրոնացած էր հելլենիստական Հայաստանի ուսումնասիրության վրա: Եվ համահունչ նրա հետաքրքրություններին՝ պարբերականի համար ընտրել ենք Լոռի Բերդի դամբարանադաշտի ամենաուշ շրջանին վերաբերող թեմա՝ կապված այնտեղ պեղված ապակե առարկաների ու նրանց նշանակության հետ: Քանի որ այդ առարկաներն, ամենայն հավանականությամբ, ներմուծվել են Հայաստան, մեր գլխավոր խնդիրն էր պարզել դրանց առաջացման վայրը: Աշխատանքի արդյունքում պարզ դարձավ, որ ապակե առարկաների տարածման ուղիները չեն սահմանափակվում միայն Կովկասով ու հարակից շրջաններով, այլև հասնում են ընդհուպ մինչև դադախական տափաստան:

Լոռի Բերդը և ապակե առարկաները

Լոռի Բերդը Հայաստանի բրոնզ-երկաթիդարյան կարևորագույն հուշարձան է [26]: 1969 թվականից ի վեր ընթացող պեղումները վեր են հանել միջին բրոնզից մինչև վաղ հայկական (երվանդական) շրջանի 117 դամբարան:

Վերջին շրջանի բոլոր դամբարաններում գտնվել են ապակե առարկաներ: Դրանք հիմնականում գնդաձև ուլունքներ են՝ պատրաստված անթափանց ապակուց: Բացի դրանից՝ գտնվել են նաև ապակե կոճակներ: Սույն հոդվածի խնդրո առարկա ապակե անոթները գտնվել են աքեմենյան դարաշրջանի երեք դամբարաններից (105, 106, 109) [9,

էջեր 109-123]: Երեքն էլ իրենց ժամանակի համար հարուստ դամբարաններ էին՝ լեցուն մետաղե ու խեցեղեն առարկաներով, նաև ապակե առարկաներով, որոնք, անկասկած, եղել են ոչ միայն արժեքավոր իրեր, այլև սոցիալիական բարձր կարգավիճակի ցուցիչներ [15, էջեր 853-860]:

Ապակե անոթների նկարագրությունը

105/1¹ անոթը գտնվել է №105 դամբարանի վերին շերտերից և վերակազմվել է մի քանի բեկորներից: Այն պատրաստված է անթափանց կապույտ ապակուց: Իրենից ներկայացնում է գնդաձև մարմնով ձագարաձև գավաթ՝ կլորացված հիմքով և մի փոքր գոգավոր պարանոցով (նկար 1): Մարմինը զարդարված է ինը անկանոն կողերով:

Քանի որ ապակու բեկորները երկար ժամանակ մնացել էին հողի մեջ, դրանց մեծ մասը խիստ կոռոզիայի է ենթարկված: Քայքայված մասերը ծածկված են սպիտակ շերտով: Այս անոթին ճշգրիտ զուգահեռ հայտնի չէ: Սակայն ձևաբանական առումով այն համապատասխանում է Ֆիլիպովկայի² թիվ 11 դամբարանից գտնված անոթին, որը թվագրվում է մ.թ.ա. 5-րդ դարի վերջից մինչև 4-րդ դարի կեսերով [25, էջեր 133-134]: Չնայած գույնի և զարդանախշերի տարբերություններին՝ այն համապատասխանում է նաև իր (վերակազմված) չափերով. վերջինիս բարձրությունը 11.9 սմ է, շուրթի տրամագիծը՝ 12.8, իսկ իրանը՝ 14.75 սմ:

105/1 անոթի հեռակա զուգահեռները հայտնի են Նիպպուրից [2, pp. 17-18, fig. 1-3]՝ նույնպես թվագրված Աքեմենյան ժամանակաշրջանով ու պատրաստված անթափանց ապակուց, ինչպես նաև Քորինգի թանգարանից [18, p. 37, fig. 17] և Դոբկինի անձնական հավաքածուից [2, p. 18, fig. 5].

105/2 (նկար 2) ու *105/3* (նկար 3) *անոթները* ձագարանման են և պատրաստված են անթափանց կապույտ ապակուց: Դրանք ունեն գնդաձև մարմին ու ձագարաձև վիզ: Լայն բացված վիզն ավելի բարձր է, քան անոթի իրանը: Վերջինս զարդարված է ինը ուղղահայաց կողերով: Շուրթերը զարդարված են ոլորված, պարուրաձև դեղին թելերով (նկար 4): Թեև այս երկու ձագարային բաժակների համար ճշգրիտ զուգահեռ հայտնի չէ, սակայն իրենց վզիկների առումով կարելի է համեմատել Վանիից (Վրաստան) հայտնաբերված երկու ապակե առարկաների հետ: Նման են նաև շուրթերի շուրջ ոլորված թելերը: Վանիի անոթները թվագրվում են մ.թ.ա. 5-րդ դարի առաջին կեսով [27, cc. 213-239; 5, p. 235, no. 58,59, fig. 176, 5,7]: Նմանատիպ առանձնահատկություններ ունեն նաև Հալիկառնասի դամբարանի տակ գտնվող ժայռախցից երկու ապակե բաժակների բեկորները, որոնք թվագրվում են մ.թ.ա. 4-րդ դարի երկրորդ քառորդով [12, pp. 181-182]: Այս համատեքստում պետք է նշել նաև Քորինգի թանգարանի գունատ դեղնավուն անոթը, որը թվագրվում է մ.թ.ա. 5-րդ դարով [7, p. 133; 19, p. 112]:

105/2 ու 105/3 անոթներն իրենց զուգահեռներն են գտնում նաև մետաղական և խեցեղեն առարկաների մեջ: Երկու արծաթե անոթներ հայտնի են «Լիդիական գանձից»՝ հայտնաբերված է ապօրինի պեղումների հետևանքով: Այս օբյեկտների ճշգրիտ թվա-

¹ Բարձրությունը՝ 12 սմ, շուրթի տրամագիծը՝ 8,8, իրանի տրամագիծը՝ 9.5 սմ:

² Ուրալյան լեռների հարավային հատված:

³ Երկուսի չափերը նույնական են. բարձրությունը՝ 14 սմ, շուրթի տրամագիծը՝ 10.2 սմ, իրանինը՝ 8.4 սմ:

գրումը վիճարկելի է, բայց ընդունված է թվագրել մ.թ.ա. 6-րդ դարի վերջից մինչև մ.թ.ա. 5-րդ դարի սկզբով [12, p. 188, no. 274]: Մեկ այլ արձաթե գավաթ Սաիրիսեից (Հարավային Վրաստան) թվագրվում է մ.թ.ա. 5-րդ դարով: Այն ունի երկար ձագարաձև վիզ՝ զարդարված մարտի տեսարանով [24, fig. 8]: Իր բարձր վզով ու իրանի խորացումներով համեմատաբար մոտ զուգահեռ է հանդիսանում մի այլ անոթ՝ պատրաստված կավից, որ հայտնաբերվել է Ղազվինի (Իրան) Ուրբաթի մզկիթի պեղումներից (մինչ օրս պահվում է այնտեղ) [14, էջ 120, նկ. 13]: Չնայած մզկիթը կառուցվել է միջնադարում՝ Պ. Կալմայերը և Ս. Մելիքյան-Շիրվանին առաջարկում են այս օբյեկտի ավելի վաղ թվագրություն և ենթադրում, որ այն մետաղական առարկայի վերարտադրություն է [6, p. 160; 14, p. 120]:

106/1⁴ անոթն օվալաձև սրվակ է՝ մուգ մանուշակագույն ապակուց: Այն սրածայր հատակով է, արտաքուստ թեքված շրթով ու կարճ պարանոցով (նկար 5): Առարկան շատ լավ է պահպանվել, ու կոռոզիայի հետքեր չեն երևում: Սրվակի միջին հատվածը զարդարված է երեք դեղին և երկու սպիտակ անկանոն զիգագոններով (նկար 6): Ինչպես նախորդ երկու անոթների դեպքում, այս սրվակի շուրթը ևս, զարդարված է ոլորված թելով: Գրեթե նույնական է Ղազախստանի Լեբեդովկա-II⁵ №6 դամբարանում հայտնաբերված առարկային [25, pp. 130–131, no. A7.1.1.7, fig. 54, col. fig. 20–21]: Չվաճն ապակե սրվակը (բարձր.՝ 12.8 սմ, շուրթի տրամ.՝ 2 սմ) համեմատելի է Լոռի Բերդից հայտնաբերված 106/1 անոթի հետ: Մեկ այլ մոտ զուգահեռ պահվում է Վոլֆի մասնավոր հավաքածուում, որը գտնվել է Հյուսիսարևելյան Իրանում [23, էջեր. 160–161]:

*109/1 անոթը*⁶ պատրաստված է անթափանց կապույտ գույնի ապակուց: Այն պահպանվել է փոքր ու մեծ բեկորային վիճակում (նկարներ 7, 8): Մասնակի վերականգնումից և վերակազմությունից հետո, ենթադրվում է, որ այն ունեցել է գնդաձև իրան և երկար ծորան: Ոլորված թելերը երևում են բացվածքի շուրթին և ծորանի ծայրին: Ծորանի տակ նկատվում են գծազարդեր: Այս առարկայի վերակազմությունը հնարավոր է եղել համեմատական առարկաների միջոցով. այսպես՝ նույնական կառուցվածք ունի Լեբեդովկա-II-ի նույն դամբարանից հայտնաբերված բաղանման անոթը [25, pp. 129–130, no. A7. 1.1.12, fig. 52–53, col. fig. 18–19]: Այն նույնպես ունի հորիզոնական ծորան ու պատրաստվել է նույն նյութից: Նաև չափերը շատ չեն տարբերվում Լոռի Բերդի օրինակից, բարձր.՝ 8.8 սմ, երկարությունը՝ 17.3 սմ: Քննարկվող օբյեկտներին մեկ այլ շատ մոտ զուգահեռ պահվում է Ջորջ Օրտիսի հավաքածուում. այն ենթադրաբար գտնվել է հյուսիսարևմտյան Իրանից և թվագրվում է մ.թ.ա. 6-3-րդ դարերով [11, p. 124, no. 705; 16, no. 208; 8, no. 208]: Հիմնվելով այդ երկու զուգահեռների վրա՝ կարելի է պնդել, որ Լոռի Բերդից հայտնաբերված 109/1-ը նմանատիպ թռչնակերպ անոթ է:

Առանձին հատկանիշների մեկնաբանություն

Աքեմենյան ժամանակաշրջանի ապակե անոթները հաճախ ունեցել են իրենց նախատիպերը մետաղական առարկաների շրջանում [11, էջեր 106–107]: Ուստի պատա-

⁴ Բարձրությունը՝ 12.7 սմ, շուրթի տրամ.՝ 4.1 սմ, իրանի տրամ.՝ 5.8 սմ.

⁵ Ուրալյան լեռների հարավային հատված:

⁶ Վերակառուցված միջին չափերը՝ բարձր.՝ մոտ 9.75 սմ, շուրթի տրամ.՝ մոտ. 4.75 սմ, երկար.՝ մոտ 20 սմ, լայն.՝ մոտ. 8.75 սմ:

հական չէ, որ մետաղական սպասքի մի շարք օրինակներ հանդես են գալիս որպես Լոռի Բերդի նշված առարկաների գուգահեռներ: Օրինակ՝ 105/1, 105/2 և 105/3 անոթների դեպքում դա պարզ երևում է անոթների զիջվածքից կամ իրանի վրայի կողերից: Այդպիսի գուգահեռներ հայտնի են Ախալգորիից [21, fig. 11.63, 16.64], Կազբեգիից [28, fig. 13.13], Հոռոդսից [13, fig. 168], ինչպես նաև՝ որոշ օրինակներ Իկիչթեպեից [13, no. 33–35, 38–41, 45]: Սրածայր հիմքով 106/1 անոթն իր գուգահեռներն ունի նաև Միջագետքի այլ հուշարձանների հետ, ինչպիսիք են Աշուրը, Սուլթանթեփեն ու Քիշը [3, fig. 19, 48, 57], որոնք թվագրվում են մ.թ.ա. 1-ին հզ. առաջին կեսով: Հատկանշական է, որ ոլորված թելերը բնորոշ են 105/2, 105/3, 106/1 և 109/1 անոթներին և սովորաբար բացակայում են միջուկի հիմքով պատրաստված ձևավորված ապակե անոթների վրա: Այնուամենայնիվ, դրանք կարելի է տեսնել մ.թ.ա. 5-րդ դարի խողովակի հիմքով պատրաստած անոթների վրա⁷: Հարկ է նաև նշել, որ Վանիից հայտնաբերված ապակե երկու անոթները համապատասխանում են այստեղ քննարկված հինգ օբյեկտներին այս կամ այն հատկանշի համատեքստում, որոնք են ձագարաձև վիզը, սրածայր հիմքը, ոլորված թելը և անթափանց կապույտի օգտագործումը: Այսպիսով՝ Վանիի այդ առարկաները, կարծես թե, լոռիբերդյան անոթների հատկանիշների միասնությունն են կազմում:

Լոռի Բերդի անոթների այս փոքր խմբի համար կարևոր է նշել, որ հյուսիսարևմտյան Իրանը արդեն իսկ առաջարկվել է որպես Վրաստանից գտնված ապակե առարկաների հնարավոր ծագման վայր, և դրանց թվում՝ քննարկված երկու անոթները [10, էջ 72]:

Հարկ է նաև նշել, որ նույն հյուսիսարևմտյան Իրանում լայն տարածում են գտել այսպես կոչված կտցավոր անոթները, որոնք ձևաբանական առումով կարևոր նախատիպ են հանդիսացել թոշնակերպ 109/1 անոթի համար. դրանք լավ հայտնի են՝ սկսած մ.թ.ա. 3-րդ հազարամյակից և շարունակվում են մինչև մ.թ.ա. 1-ին հազարամյակի կեսերը [1, էջեր 35–45]:

Ք Ն Ն Ա Մ Գ ՈՒ Մ. Լոռի Բերդի ապակե անոթների տիպաբանական վերլուծությունների կարևոր արդյունք են 106/1-ի և 109/1 անոթների համեմատությունները՝ գտնված հյուսիսարևմտյան Իրանում և Ուրալյան լեռներում: Ինչպես նշվեց վերևում, Լեբեդովկա-II-ի համատեքստը թվագրում է ստացել մ.թ.ա. 5-րդ դարի առաջին կեսով:

Իրանից եկող պատահական գտածոներից Վուլֆի հավաքածուում պահվողը, ըստ Մ. Թրեյստերի տրամադրած տեղեկությունների, հայտնաբերվել է Գիլանի սարահարթում՝ ապօրինի պեղումների ժամանակ [25, p. 134]: Այս նմանությունները հիմք են տալիս ենթադրելու, որ 106/1 ու 109/1 անոթները և նրանց մոտ գուգահեռները պատրաստվել են նույն ապակեգործի կողմից կամ առնվազն նույն ապակու արհեստանոցում. Մ. Թրեյստերը հնարավոր է համարում պարսկական կայսրության ծայրամասային մի արհեստանոցի գոյությունը, որը, կարող էր գտնվել հենց Գիլանի սարահարթում՝ Կասպից ծովի հարավային ափից ոչ հեռու [25, p. 134]: Այս ենթադրությունը կապված է Վուլֆի հավաքածուի ապակե սրվակի ենթադրյալ հայտնաբերման վայրի հետ: Մեր կարծիքով, սակայն, նման արհեստանոց կարող էր լինել Իրանի հյուսիս-արևմուտքի ցանկացած

⁷ Առարկաները թվագրվում են Արեւմտյան ժամանակաշրջանով [4]:

վայրում: Օրինակ՝ Հասանլուում ապակեգործության հաստատված ավանդույթը կարելի է տեսնել սկսած մ.թ.ա. 9-րդ դարից, որ շարունակվում է հետագա երկու դարերում: Ավելին, ապակե անոթների ձևերը, հատկապես կտցաձև անոթները, բնորոշ են Իրանի արևմտյան և հյուսիսարևմտյան հնավայրերին: Պյատիմարիից (Լեբեդովկայի հետ միասին՝ Ուրալյան նախալեռներ) հայտնաբերված մի այլ անթափանց անոթի քիմիական բաղադրությունը համապատասխանում է Հասանլուից հայտնաբերված ապակե առարկաներին, որոնք թվագրվում են մ.թ.ա. 9-րդ դարով [22, էջեր 315–321]: Սա արդեն իսկ խոսում է Իրան-Ուրալ կապի մասին, որին բաղադրվում են նաև Լոռի Բերդից և Վանիից հայտնաբերված ապակե առարկաները:

105/1, 105/2 ու 105/3 անոթների ծագման հարցն ավելի բարդ է. նմանատիպ բնութագրությամբ առարկաներ տարածված են ամբողջ Մերձավոր Արևելքում: Կարելի է ենթադրել, որ վերջին երկուսը մետաղական բաժակների ընդօրինակում են: Քանի որ դրանց նյութը և զարդանախշը համեմատելի են 106/1-ի ու 109/1 անոթների հետ, հավանական է, որ դրանք նույնպես առաջացել են Իրանի հյուսիս-արևմուտքի ազդեցությամբ, թեև ձևերի առումով երևում է նաև կապ Փոքր Ասիայի հետ:

Ընդհանուր առմամբ, պետք է նշել, որ Լոռի Բերդի ապակե անոթները գալիս են հաստատելու Մ. Տրեյստերի այն թեզը, որ ապակեգործական կենտրոն գոյություն է ունեցել նաև Աքեմենյան Պարսկաստանի ոչ կենտրոնական հատվածներում: Այն, ըստ երևույթին, ապակե առարկաներ չի մատակարարել արքունիքին, այլ արտահանել է երկրի ծայրամասեր ու սահմաններից դուրս:

Թեև Լոռի Բերդից հայտնաբերված վերոնշյալ ապակե անոթները բավականին խորին ու, տեխնիկական առումով, բավականին բարդ աշխատանքի արդյունք են, քան պարսկական կայսրության կենտրոնից այլ ապակե առարկաներ, օրինակ՝ Պերսեպոլիսի գանձարանում հայտնաբերված ռիտոնը [20, էջեր 251–254], որը շատ ավելի մշակված է ու մանրամասներով, և օգտագործվել է բացառապես արարողությունների և ընդունելությունների ժամանակ:

ԵԶՐԱՀԱՆԳՈՒՄ. Լոռի Բերդի ապակե անոթները հավանաբար արտադրվել են Իրանի հյուսիս-արևմուտքում գործող մի արհեստանոցում: Միջտարածաշրջանային փոխառնչությունների համատեքստում դրանք կարևոր դեր են խաղում՝ միացնելով Իրանը, Կովկասը և հարավային Ուրալը: Հավանաբար պատրաստվել են նույն ապակեգործական արհեստանոցում: Ուստի ապակու տարածման ուղին Իրանի հյուսիս-արևմուտքից դեպի Արևմտյան Ղազախստան անցնում էր Հայաստանի ու Կողքիսի (Կոլխիդա) միջոցով: Այս առումով, Լոռի Բերդի բացահայտումները նշանակալի դեր են խաղում միջազգային առևտրի ճանապարհները բացահայտելու հարցում, քանի որ ավելի հավանական է դառնում, որ Իրանը Ուրալյան լեռներին կապող ուղին գոնե կապույտ ապակե առարկաների շրջանառության առումով անցել է Կովկասով և ո՛չ Կասպից ծովի արևելյան ափերով: Այս դիտարկումները ուշագրավ են մ.թ.ա. 5-րդ դարում հյուսիս-արևմտյան Իրանի, Կովկասի և հարավային Ուրալի մշակութային և առևտրային հարաբերությունները պարզելու տեսակետից:

Գ ր ա կ ա ն ու թ յ ու ն

1. **Adachi, T.** *Developments of the Beak-shaped Spouted Vessels in Iron Age Iran* // Archaeological Reports (Iranian Center for Archaeological Research) 5. 2006. 35–45pp..
2. **Barag, D.** *An Unpublished Achaemenid Cut Glass Bowl from Nippur* // Journal of Glass Studies 10. 1968. 17–20.
3. **Barag, D.** *Rod-formed Kohl-tubes of the Mid-First Millennium B.C.* // Journal of Glass Studies 17. 1975. 23–36.
4. **Barag, D.** Mesopotamian Core-formed Glass Vessels (1500–500 B.C.). In: A. Oppenheim, H. Brill, D. Barag and A. von Saldern (eds.), *Glass and Glassmaking in Ancient Mesopotamia. An Edition of the Cuneiform Texts which Contain Instructions for Glassmakers with a Catalogue of Surviving Objects*. London. 1970. 131–201pp..
5. **Bill, A.** *Studien zu den Gräbern des 6. bis 1. Jahrhunderts v. Chr. in Georgien. Unter besonderer Berücksichtigung der Beziehungen zu den Steppenvölkern*. Bonn. 2003.
6. **Calmeier, P.** Die Gefäße auf den Gabenbringer-Reliefs in Persepolis // Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan 26, 1993, 147–160 pp..
7. Cat. Corning Museum of Glass, *Recent Important Acquisitions: Made by Public and Private Collections in the United States and Abroad* // Journal of Glass Studies 9. 1967. 133–143 pp..
8. Cat. Berlin, *Faszination der Antike. The George Ortiz Collection*. Berlin. 1996.
9. **Devejian, S., Hobosyan, S. and Davtyan, R.** *Post-Urartian Tombs of Lori Berd* // Aramazd. Armenian Journal of Near Eastern Studies 7(1), 2018, 109–123 pp..
10. **Gagoshidze, J., Saginashvili, M.** *Die Achämenidischen Glasgefäße in Georgien* // Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan 32. 2000. 67 p..
11. **Ghirshman, R.** *Trésors de l'ancien Iran*, Geneva, 1966.
12. **Ignatiadou, D.** Catalogue Raisonné of Finds from the Cavity in the Tomb Chamber of Maussollos and the Tomb-robbers' Mine, Part 2. In: K. Kjeldsen, J. Zahle (eds.), *The Maussolleion at Halikarnassos. Reports of the Danish Archaeological Expedition to Bodrum: 6. Subterranean and Pre-Maussollan Structures on the Site of the Maussolleion*, Aarhus. 2004. 181–227 pp..
13. **Laurenzi, L.** *Necropoli Ialisie (Scavi dell'anno 1934)* // Clara Rhodos 8. 1936. 8–205 pp..
14. **Melikian-Chirvani, A.** *The International Achaemenid Style* // Bulletin of the Asia Institute 7. 1993. 111–130pp..
15. **Miller, M.** Luxury Toreutics in the Western Satrapies: Court-Inspired Gift-Exchange and Diffusion. In: B. Jacobs, R. Rollinger (eds.), *Der Achämenidenhof. Akten des 2. Internationalen Kolloquiums zum Thema »Vorderasien im Spannungsfeld klassischer und altorientalischer Überlieferungen«, Landgut Castelen bei Basel, 23.–25. Mai 2007*, Wiesbaden. 2010. 853–897 pp..
16. **Ortiz, G.** *In Pursuit of the Absolute Art of the Ancient World: From the George Ortiz Collection*. London. 1994.
17. **Özgen, İ., Öztürk, J.** *The Lydian Treasure. Heritage Recovered*. Istanbul. 1996.
18. **Saldern, A. von.** *Glass Finds in Gordion* // Journal of Glass Studies 1. 1959. 22–49 pp..
19. **Saldern, A. von.** *Antikes Glas*. München. 2004.
20. **Sami, A.** *Pasargadae. The Oldest Imperial Capital of Persia*. Teheran. 1959.
21. **Smirnov, I.** *Der Schatz von Achalgori*. Tiflis. 1934.
22. **Stapleton, C., Swanson, S.** Batch Material Processing and Glassmaking Technology of 9th Century BC. In: P. Vandiver, M. Goodway and J. Mass (eds.), *Materials Issues in Art and Archaeology VI: Symposium Held November 26–30, 2001, Boston, Massachusetts, Pittsburgh*. 2002. 315–321 pp..
23. **Stern, E., Schlick-Nolte, B.** *Frühes Glas der Alten Welt. 1600 v. Chr.–50 n. Chr.* Stuttgart. 1994.
24. **Treister, M.** *Toreutics of Colchis in the 5th-4th Centuries BC. Local Traditions, Outside Influences, Innovations* // Ancient Civilizations from Scythia to Siberia 13. 2007. 67–107 pp..
25. **Treister, M.** Glasgefäße des achämenidischen Kreises aus dem südlichen Uralvorland. In: M. Treister, L. Yablonsky (eds.), *Einflüsse der achämenidischen Kultur im südlichen Uralvorland (5.–3. Jh. v. Chr.)*. Wien. 2013. 128–135 pp..

26. Деведжян, С. Лори-Берд: Результаты раскопок 1969-1973 гг. Изд-во АН Армянской ССР. Ереван. 1981.
27. Лордкипанидзе, О. Ванское городище. Вани I. Археологические раскопки 1947-1969, Мецниереба, Тбилиси. 1972.
28. Смирнов, Я. Восточное серебро. Атлас древней серебряной и золотой посуды восточного происхождения, найденной преимущественно в пределах Российской Империи, Ст. Перебург. 1909.

Նկարների ցանկ

- Նկար 1. Անոթ 105/1. Լուսանկար
Նկար 2. Անոթ 105/2. Լուսանկար
Նկար 3. Անոթ 105/3. Լուսանկար
Նկար 4. Անոթ 105/3. Շուրթի դեղին թելը
Նկար 5. Սրվակ 106/1. Լուսանկար
Նկար 6. Սրվակ 106/1. Չարդանախշեր
Նկար 7. Անոթ 109/1. Լուսանկար քթի տակից
Նկար 8. Անոթ 109/1. Լուսանկար վերևից

Բոլոր նկարները՝ Վռամ Հակոբյանի

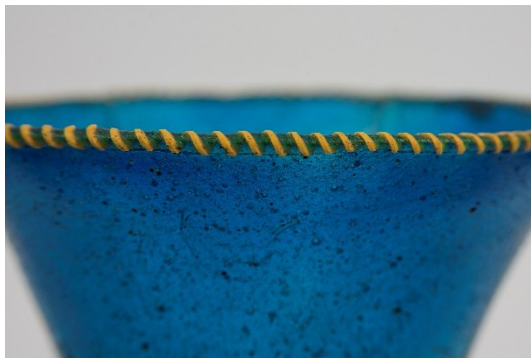
Նկ. 1.

Նկ. 2.

Նկ. 3.

Նկ. 4.

Նկ. 5.

Նկ. 6.

Ընդունվել է / Received on: **18. 02. 2026**

Գրախոսվել է / Reviewed on: **31. 07. 2026**

Հանձնվել է տպ. / Accepted for Pub: **12. 08. 2026**

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Ռուբեն Հարությունի ԴԱՎԹՅԱՆ, պատմ. գիտությունների թեկնածու,
Սաքսոնիա-Անհալտի հուշարձանապահականության ու հնագիտության
վարչություն, հետազոտող, Հալլե (Չաալե), Գերմանիա,
Էլ. հասցե՝ RDavtyan@lda.stk.sachsen-anhalt.de /orcid.org/0000-0002-9729-6172

Ruben Harutyun DAVTYAN: Ph.D in History, Researcher at the State Office for
Heritage Protection and Archaeology of Saxony-Anhalt, Halle (Saale), Germany,
e-mail: RDavtyan@lda.stk.sachsen-anhalt.de /orcid.org/0000-0002-9729-6172